

DOI: 10.33766/2524-0323.98.43-68

УДК: 340.12/343.6+130.2+37.032

Литвинов О. М., доктор юридичних наук, кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Луцького державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка (м. Івано-Франківськ, Україна)

e-mail: llittvnn@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2257-2224>

ДЕНАЦИФІКАЦІЯ РОСІЇ ЯК ПРОБЛЕМА УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ (ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ РАКУРС)

Що ж діяти? На те й лихо,
Щоб з тим лихом битись.

Тарас Шевченко.

У статті досліджено питання культурно-історичних засад агресивності етносу із узагальненою назвою «російський» та його політичної організації як московської імперії східно-деспотичного типу, що особливо жорстоко проявилось у відношенні до України. Зроблено спробу пояснити таке становище як природне для ситуації панування людини нового антропологічного типу – «радянська людина», сформоване в ХХ столітті на території колишнього СРСР. Показано, що розділення антропологічного та культурологічного методологічних підходів у дослідженні правознавчих проблем є ефективним способом прояснення багатьох юридичних питань через більшу адекватність формулювання та постановки (відповідних проблем). Зокрема доведено світоглядно-смыслову єдність понять «комуністичний», «соціалістичний», «фашистський», «нацистський», що підтверджується й історично через відому фактичність, і логічно (а також у політико-правовому сенсі), через контексти понять «тоталітарний» і «шовіністичний» (та «расистський»), і соціально-психологічно – через поняття «буденний рівень свідомості». Загальнокультурний контекст такої постановки питання забезпечує поняття «культурний код», юридичний – міжнародне право і законодавство України. Порушено питання про логічність усвідомлення ситуації про необхідність денацифікації населення росії, що є наслідком значного історичного, зокрема російсько-радянського світоглядного впливу на Україну. Запропоновано деякі практичні кроки щодо розв'язання цієї проблеми, а саме: реформування освіти та якісно нова підготовка юристів і правоохоронців у ЗВО МВС України.

Ключові слова: радянська людина, денацифікація, Україна, росія, тоталітарний, комуністичний, соціалістичний, фашистський, нацистський, культурний код, антропологічний підхід, культурологічний підхід.

Постановка проблеми. Обґрунтування актуальності зазначеної теми сьогодні видається зайвим у ситуації ще більш ганебних кроків, ніж у 2014 році, що їх здійснила по відношенню до нас найбільша у світі за територією країна. Не тільки протиправність, а й зухвала дикунська аморальність дій озброєних чоловіків по відношенню до мирного населення, включаючи дітей і жінок «братського» на-

роду, як вчили нас багато десятиліть (а нещодавно відновили й стару великодержавну формулу «єдиного»), а й величезна підтримка таких дій населенням цієї країни, приголомшили весь світ. Утім, як показує й історія (історія України), особливо сучасна (останніх десятиліть), і поточний перебіг подій та висловлення думок (на сьогодні вже не так відверто, як то було зовсім нещодавно), деякі характеристики – ментальні та психологічні, що відбиваються і на політичних уподобаннях, – стосуються й частини населення України, особливо відомих її регіонів: східного та південного. Звідси й нагальна необхідність раціонального осмислення таких проявів індивідуальної, групової і навіть колективної свідомості, оскільки їх вражаюча наявність і кількість має загрозу екзистенційного рівня, тобто загрозу існування на нашій території не тільки держави, а й взагалі людей, що тут мешкали роками, десятиліттями і століттями, а скоріше за все, тисячоліттями.

Попередньо для пояснення такої ситуації слід звернутися насамперед, якщо гранично коротко, до поняття «радянська людина», а для розуміння його значущості в контексті заявленої теми (як накресленої проблеми) можна запропонувати наступні попередні тези для визначення кола питань, що, як видається, слід розглянути як певні орієнтири (чи то «деякі питання для обговорення»). Логічним, а потім і світоглядним ґрунтом для них запропоновано наступне.

Є відомим постулатом положення про тоталітаризм як політичну та державно-правову систему, що має найбільш відомі історичні втілення в нацистській (точніше, націонал-соціалістичній) Німеччині та соціалістичному (точніше, інтернаціонал-соціалістичному) Радянському Союзу. Часто пишуть так: «гітлерівській фашистській (або нацистській) Німеччині» та «сталінській (а потім і не тільки сталінській) радянській росії»¹. Утім, у правознавчій літературі, на відміну від філософської (соціально-філософської), соціологічної, політологічної, публіцистичної та художньої, питанню загальних рис цих тоталітарних режимів приділялося не стільки уваги, як воно на те заслуговує. Деякі публікації маємо в Україні часів незалежності [див., напр.: 30], що з'явилися після прийняття в 2015 році Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки» [10]² (відомий як «закон про декомунізацію», але, як бачимо, це не зовсім точно, навіть надто неточно³). Його було прийнято вже після початку чергової гібридної війни

¹ Після віроломного нападу *держави* (формальна назва якої є Російська Федерація) на державу Україна 24 лютого 2022 року назву *країни* росія є всі (перш за все, моральні, правові, як мінімум для нас, лінгвістично сформулювати) підстави писати з маленької літери (певною мірою, більш точним було б слово «расія», якщо спиратися на одне з відомих правил транслітерації).

² Згідно з положеннями цього закону, внесені зміни до низки інших законів України, зокрема, й до Кримінального кодексу (ст. 436-1).

³ Після спроби низкою депутатів ВРУ (усього 46) заперечити деякі положення цього ЗУ, як неконституційні, Конституційний Суд України Рішенням № 1-24/2018(1919/17) від 16 липня 2019 р. визнав таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 року № 317-VIII зі змінами.

« правонаступниці Радянського Союзу » проти однієї з його колишніх частин – « радянських соціалістичних республік »¹. Вони мали, до речі, юридично зафіксоване конституційне право добровільного виходу зі складу цієї наддержави (і що було суцільною брехнею, як і переважна більшість інших політико-правових положень у ній; про брехню, як сутнісну характеристику певного типу людей, суспільств і держав, згодом).

Поясненнями становища такої собі обережності (і саме юристів?) у зверненні до цієї проблематики можуть бути такі (назвемо найбільш вагомі, як удається, що не є, звичайно, вичерпним їхнім переліком).

Перше. За часів панування комуністичної ідеології та жорсткого тоталітарного режиму було сформовано новий антропологічний тип – « радянська людина », що відбувалося як шляхом формування свідомості відповідного ґтибу, переважно в людей з некреативним типом мислення і сервільними особистісними характеристиками, так і шляхом знищення інших, хто не міг або не хотів підкорятися догматам ідеології примітивізованого погляду на світ.

Другим можна назвати панування, а точніше, продовження панування фактично того ж (означеного) шару людей, які найбільшою мірою втілювали і втілюють це поняття « радянської людини », тобто йдеться насамперед про компартійну номенклатуру, яка персонально формувала ще й « радянську державу », включаючи і її втілення у відповідного ж спрямування законодавстві. Воно мало назву « соціалістичне право » та було також створеним за лекалами підкорення та/або знищення всього, точніше, всіх, хто не відповідав « прокрустовому ліжку » « єдино правильної » та ще й « наукової » ідеології одного з найбільш перекручених варіантів політекономічного, соціологічного та історичного вчення К. Маркса та Ф. Енгельса (перелічені аспекти цього вчення також були перекрученими, але менш, ніж філософсько-світоглядні та конкретно-правові).

Третє. Важливим був чинник стрімкого падіння рівня життя, і до того доволі низького, після розпаду радянської імперії та формування нового способу буття

¹ Крім зазначеного Закону Верховною Радою України було прийнято й інші закони, які отримали назву « декомунізаційного пакету ». Це Закон України « Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років »; Закон України « Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті »; Закон України « Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років ». Їхні положення, як удається, значно посилюють позицію автора в намірі постановки питань у зазначеній модальності (смісловій площині), втім обсяг однієї статті дозволяє лише звернути увагу на них як такі, що дозволяють і в юридичній площині ставити поруч обидва (чи то три: « комуніст », « фашист », нацист », а ще й четвертий – « шовініст », і це ще й не торкаючись ще більш болючого для буденної свідомості релігійного аспекту) типи одного виду « тоталітарної людини » або « людини минулого ». Рух до насправді « правової держави » та « правового суспільства » (а також і « правової людини ») вимагає долати рудименти тоталітарної свідомості хоча б до рівня усвідомлення її вкорінення в « культурному коді » (розгляд частини таких питань, але в гносеологічній та соціологічній площині, було вже неодноразово запропоновано автором на сторінках цього часопису (див., напр.: 19; див.також: 18; ін., у тому числі в ін. виданнях).

² Окремими виключеннями є переважно праці науковців, яких ситуація навали торкнулася безпосередньо: див., напр.: [13; 26]; ін.

та соціальної взаємодії, який більшістю населення, переважно «радянських людей», сприймався як несправедливий і гірший за попередній. І насправді, елемент несправедливості через величезний вплив кримінальної свідомості на всі сфери життя (те, що йдеться і тут про «радянську людину», у купі з різного рівня криміналом, і що саме це є причиною, переважно, не осмислювалося) був і залишається надзвичайно впливовим (гранично коротке доведення цієї тези втілюється в понятті корупції). Маємо тут вельми виразний і реальний суб'єктивний аспект (сторону) та аспект (сторону) об'єктивний, наскільки реальний, настільки ж обумовлений першим, суб'єктивним.

Слід виділити й наступне, четверте. Належність юристів радянського штибу до різного рівня владних та/або ідеологічних структур, починаючи зі спрямованості їхньої підготовки, зумовила відповідну дотичність до масштабного пограбування основної маси населення після розпаду СРСР (і витиснення значної її частини за його межі), у тому числі й через юридичне (законне, утім, переважно, не правове і з логічної, і з економічної, і з моральної точок зору) обслуговування цього процесу¹. Тому навіть і суто психологічно, не говорячи вже й про інтелектуальну складову, перебудова свідомості потребувала часу, напруги та навіть мужності². Це відбувається, перш за все, у науково-дослідній сфері, але процес в цілому гальмується насамперед рудиментами свідомості «радянської людини», над формуванням якої десятиліттями працювали тисячі й тисячі «спеціалістів» – «білців ідеологічного фронту» (передусім номенклатури), включаючи й науковців (філософів, істориків, юристів тощо, але особливо педагогів), а також «інженерів людських душ» (письменників і в цілому діячів мистецтв усіх спеціальностей). Про роль у

¹ Процес цей триває, одним з маркерів якого є відверте гальмування судової реформи, можна додати й ситуацію з непризначенням голови антикорупційної прокуратури (хоча друге стосується більше політичного керівництва країни). Це є темою окремої розвідки в дослідженні проблеми денацифікації в тому тлумаченні, що пропонується. Як удається, спадковість тут із радянським минулим (і паралельність із російським сьогоденням) є очевидною. Пояснення його в марксистсько-ленінській (тогочасній) термінології як «первісне накопичення капіталу» є переважно неправильним, таким, що не відповідає ані суті зазначеного процесу, ані суті (та історичним ілюстраціям) самого зазначеного поняття. Утім, це вже тема (надзвичайно актуальна) для істориків, економістів, політологів, а також спеціалістів з кримінального права.

² Загальну атмосферу як якість політичної та правової свідомості яскраво ілюстрували, наприклад, й результати перших президентських виборів: перемогу отримав не радянський політв'язень, дисидент й інтелектуал В. Чорновіл, тобто один із тих, хто вибором незалежність і дав надію на появу позитивних перспектив у народі, а представник радянської номенклатури найвищого рангу, секретар ЦК КП України з ідеології (!) Л. Кравчук. Але слід знову зазначити природність цього на тлі загальної світоглядної ситуації панування «радянської людини». Не варто також забувати й про те, що зі всіх республік європейської частини СРСР Українська була одна з найбільш консервативних за часів «перебудови» 1985-1991 років, що уособлювала постать керівника республіки В. Щербіцького та його оточення, а спроби звільнення від догматизму мислення і дій вимушували виїжджати найбільш активних і креативних людей не тільки за кордон, а й до інших міст, включаючи й «столиці» росії (що сьогодні виглядає майже дивним).

Текст цієї виноски аж ніяк не принижує те, що зробив перший президент України, скоріше, навпаки: можна лише зауважити на еволюції його світогляду, що потребувало й моральної мужності, і високого рівня інтелекту. Йдеться про те, наскільки це було важко, бо навіть і сьогодні величезна кількість його співгромадян на таке, на превеликий жаль, виявилися неспроможними.

цьому процесі правоохоронців, які виконували переважно каральні функції, також обслуговуючи тоталітарну, а значить, за визначенням, кримінальну владу, це, хоч і близька, але вже окрема й спеціальна тема.

Можна назвати й інші чинники [див., напр.: 16], що пояснюють ситуацію відновлення надзвичайної жорстокості ставлення до людини в цілому і навіть до окремих народів, наприклад, фактичну заборону самостійного мислення, точніше, навіть мислення як такого. Йдеться про те, що називають інтелектуальним розвитком, але про це також згодом, єдине, що слід мати на увазі, що всі названі пояснення чинників процесів гуманітарної (інтелектуальної та моральної) деградації, що їх демонструє росія сьогодні, є цілісним проявом того, що визначається як «культурний код»¹, а його «радянську» та суто «російську» складові іноді розрізнити не є можливим. Насамперед це стосується державно-правової сфери, де зазначений «культурний код» забезпечував і забезпечує тяглість азійської ординської традиції політичної культури², що є історично втіленою в імперській структурі росії, незважаючи іноді на термінологію, запозичену в західних (культурних, цивілізованих) народів (мов). Про це, а ще й про ідеологічне значення московської версії православ'я у самій «імперії зла» говорять відверто на всіх рівнях, від пропагандистського до мовби наукового, – у нас такі питання порушують історики [6], соціологи [29], представники інших гуманітарних наук, утім у правовому аспекті тиск російсько-радянської традиції все ще гальмує спроби звернення до проблем, що потребують світоглядних змін або, для початку, хоча би зрушень, свідомості, насамперед громадянської і правової.

Розуміння цього, хоч і запізніле, та викликане відверто варварськими агресивними діями громадян країни, де рудименти антигуманістичної тобто антикультурної (тобто **нелюдської**) ідеології тоталітаризму залишилися основою світогляду, відбилосся в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» (№ 2108-IX), який більш коротко називають «Законом про колабораціонізм» [9]. Його слід вважати ще одним кроком на шляху позбавлення від міфології, цілеспрямовано створеної для утримання основної маси населення в тенетах страху і водночас поклоніння перед владним класом (що в радянській термінології й означало поняття «номенклатура») як відновлення стану ще рабовласницьких часів: «раби» або «плебс» – з одного боку (точніше, «знизу»), і «господарі життя», з якими й асоціювалася держава, з іншого («зверху»). А може, ще й часів попередніх, коли сила, у тому числі й сила влади, і була єдиним правом, прояви чого, на превеликий жаль, маємо сьогодні й у нас (наприклад, у вигляді поведінки деяких представни-

¹ Поняття семіотики (семіології) і в цілому структуралізму, однієї з тих «буржуазних теорій» (див., напр.: [34]), «ненаукових» і «ворожих», з якими вела боротьбу радянська ідеологія, а сьогодні ідеологія російська, втім, свідомо і дуже ефективно використовуючи досягнення цих теорій, зокрема в пропаганді як технології впливу на свідомість тощо. Близьким за змістовим наповненням є поняття К. Юнга «архетип» («культурний архетип»), яке є вже класичним у світовій соціально-гуманітарній думці, оскільки воно є інтелектуальним досягненням ще початку ХХ століття.

² Йдеться про території, що їх на мапах європейців пізнього середньовіччя зазначали як Тарарія або Тартарія, потім Московія.

ків влади або так званих «мажорів» тощо). Ситуація сьогодні, як удається, дозволяє сподіватися на послаблення позицій нинішніх – таких – «господарів життя» через, насамперед, утвердження сили права.

Слід також наголосити, що зазначений Закон України, крім того, надає додаткові можливості обґрунтування не тільки суто правової, а й методологічної позиції і думок, висунутих у цьому тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постановка проблеми денацифікації росії як проблеми України, є новою, тому в цій частині статті можна зробити короткий огляд осмислення процесу денацифікації Німеччини, оскільки серйозно говорити про путінські формулювання відносно нашої країни немає аж ніяких підстав, як і відомі «історичні» екзерсиси про «єдиний народ». Головним висновком після ознайомлення з матеріалом, присвяченим тому комплексу заходів, що відбувся на території Третього Райху (Німеччина, Австрія та ін.) й отримала назву денацифікації, має бути висновок про надзвичайну складність цього процесу. Основним джерелом, вельми змістовним і докладним, є доповідь німецької дослідниці злочинів диктаторських режимів С. Ромайке, створеної в Міжнародній академії нюрнберзьких принципів (Нюрнберзька академія), організації, діяльність якої присвячена просуванню міжнародного кримінального права у світі [28]. Викладений матеріал і його аналіз спирається на понад 120 джерел (125 позицій у списку) і може бути дуже корисним для вирішення проблеми, означеної на цих рядках. Утім, це є дослідження історичного та історико-правового спрямування, і такий аспект проблеми, звісно ж, виключати не є можливим. Але нові часи та фактори вимагають не тільки висновків аналітичних і констатуючих, а й синтезуючих уже більше коло предметних сфер, чому задовольняє, як удається, філософсько-правовий ракурс і можливість використання методологічного інструментарію, що його можна об'єднати в понятті культурологічного підходу. Додаткове пояснення цього згодом.

Вітчизняні автори також зверталися до теми денацифікації в Німеччині, проте найбільш дотичною до теми цієї статті є згадана розвідка С. Рябенка про процеси денацифікації Німеччини як уроків для України. Маємо також доволі ґрунтовні аналітичні огляди зазначеного Закону України у В. Яворського, а також кримінально-правового аспекту того кола проблем, що його в ньому визначено. Це праці А. Васильєва, В. Комарницького і Є. Письменського, І. Усенка та інших дослідників¹.

Однак питання про денацифікацію росії та ролі в цьому процесі України – й опосередкованої, через позбавлення рудиментів тоталітарно-міфологічного об-

¹ Те, що частина цих праць передувала прийняттю вказаного закону (у квітні 2015 р.) і мала відношення спочатку до питання лише фашизму, не вносить суперечності в цей текст. Слід лише звернути увагу на неточне, а іноді навіть неприпустиме використання поняття фашизму в нашій науковій літературі, що є «загальним місцем», як одне з багатьох свідчень впливу рудиментів радянського способу мислення, від якого позбавитися, тим більше колишнім радянським людям, є справою надзвичайно важкою, оскільки потребує настільки ж надзвичайних інтелектуальних зусиль. Утім, про це взагалі дана стаття.

разу світу, і прямого, як вплив на свідомість застряглого в минулому населення сусідньої країни, – не ставилося, хоча його необхідність витікає не тільки в організації системи запобігання загроз у майбутньому, а й з історії взаємовідношень народу України з народами, що були населенням Московії та навколишніх територій. Ця історія, яку нам було заборонено знати або яка подавалася в надто перекрученому вигляді, свідчить про цивілізаторську роль України, що особливо інтенсифікувалося з часів християнізації, а в концентрованому вигляді така роль, по суті, культурно-просвітницька, була особливо важливою з часів створення Києво-Могилянської академії в Києві. Тому і наступне коло взаємин має надати можливість повернути це населення в сучасність, щоб воно не позбавило майбутнього нас, а може, й багатьох інших народів у цьому світі.

Формулювання цілей. Мета статті полягає в попередньому розкритті правомірності декількох взаємопов'язаних положень, методологічним інструментом чого є культурологічний підхід, де синтезовано комплекс класичних і сучасних методів дослідження, що їх сконцентровано навколо ключового поняття «культура». Відповідно до ситуації, що склалася на сьогодні, це поняття має метакатегоріальний статус для правознавчих розвідок та використовується і в універсальному сенсі (як основна характеристика людини), що є головним також і в розумінні культури правової, і в сенсі партикулярному, котре відбиває антропологічне його (поняття культури) тлумачення. Тобто, у другому варіанті йдеться про культуру як спосіб буття людини (як роду), включаючи й інші її (людини) функціональні характеристики, насамперед, за Арістотелем, рослинні та тваринні. У першому варіанті – це розуміння того в людині, що відрізняє її від інших живих створень, що в Арістотеля формулюється як Розум (подаємо також: в античній – сократівській, можна додати й солонівсько-периклівській – інтерпретації як єдність інтелектуального і морального). Такої доволі складної методологічної конструкції потребує наявна на сьогодні фактичність, надзвичайно складна та суперечлива, а тому будь-який однозначний (а значить, спрощений) підхід заздалегідь призведе до неповних, таких же спрощених результатів (а значить, негативних і з наукової, і з суто практично-прикладної точок зору).

Головні завдання полягають у тому, щоб показати культурну і, як наслідок, політичну єдність антропологічного типу «радянська людина» із попереднім історичним типом «російської людини», з одного боку, і з зазначеними вище поняттями стосовно людини – «фашистський», «соціалістичний», «нацистський», «шовіністичний». Загальнокультурний контекст такої постановки питання забезпечує поняття «культурний код», політичний (політико-правовий) – поняття «тоталітаризм». Важливим для цього тексту є й контекст юридичний, що його забезпечує як міжнародне право, так і законодавство України.

Щодо стрижневого чинника забезпечення стійкості пересудів минулих часів і в цілому уявлень про світ, його побудову, включаючи (і насамперед соціальну), то в соціально-психологічному контексті смислова єдність зазначених понять забезпечується поняттям «буденний рівень свідомості» або «буденна свідомість».

Додатково це пояснює й необхідність звернення до питання якісної освіти та розрізнення понять «освіта» і «професійна підготовка». Утім, це вже буде проблематикою наступних статей.

Виклад основного матеріалу. Таким чином, попередньо запропоновано положення, що його буде намагатися обстоювати автор цих рядків, про значну долю ідентичності понять «радянська людина» та «фашистська людина», а якщо спиратися на текст і загальний дух наведеного закону, то йдеться про людину «нацистську» (якщо коротко), а точніше, з суто наукової точки зору, – «націонал-соціалістичну»¹.

Зважаючи на полемічність (що має пояснення й історичне, і гостро-поточне), а для когось і навіть може здатися й епатажність цієї заяви, відразу уточнюю: йдеться виключно про науковий та філософський (насамперед логічний) рівень міркувань у правознавчому напрямку (тобто рівень і напрямок філософсько-правовий). Буденний рівень свідомості в цьому дослідженні буде згадано лише як пояснення його значущості для формування названих типів людини (відповідно до світоглядної орієнтації), що їх можна схарактеризувати як видові щодо загального родового поняття «тоталітарна людина». Наступними питаннями в такому напрямку є те, що витікає з культурологічного підходу, котре може на рівні буденної свідомості викликати негативне враження аж до несприйняття та навіть спротиву. Це постановка питання про залучення до зазначеної проблематики ще й поняття «православна людина», але в комплексі завдань, що витікають з офіційно проголошених світоглядних орієнтацій одної з церковних утілень – московського патріархату. Складність виокремлення цього питання потребує іншого дослідження, що стає також одним із наступних завдань, яке має бути розглянуто (говорити про вирішення його однією людиною не може навіть сприйматися серйозно), тим паче після цієї спроби осмислення тих невеличких поранень, що ми їх отримали від надпідступного ворога, який навіть зробив гаслом оте своє постулювання про «єдиний народ»².

Антропологічну складову висловленої позиції, як уже було зазначено попередньо, можна обґрунтовувати величезною філософською традицією, від Арістотелевого пояснення людини як водночас рослини, тварини і саме людини як раціональної істоти (через функціональність організму та можливість розумних дій [17, с. 47 та ін.]) до соціально-антропологічного пояснення сучасної української філософії О. Забужко, яка відома ще й (і насамперед) як одна з провідних вітчиз-

¹ Про трансформацію «інтернаціонал-соціалістичного» типу людини в «націонал-соціалістичну», як і порівняння двох «соціалістичних» державно-правових ладів – сталінського та гітлерівського – як завдання філософсько-правового гатунку буде одним із завдань наступної статті. До першого ключового поняття «радянська людина» буде додано наступне, що має світоглядно-політичне і водночас філософсько-правове навантаження: «комуніст» або (що в реаліях СРСР було одним і тим же) «член КПРС» («член партії», бо партія була ж одна).

² Росіяни (тобто московити) не є слов'яни (не торкаємося очевидного – азійських народів росії), на відміну від українців, що є результатом етнопонаціональних досліджень, починаючи з XIX століття. Останнє таке дослідження російської академії наук датується 2006 (!) роком. Але про ці аспекти у правовій сфері – також у наступній статті.

няних письменниць і як активна українська громадська діячка міжнародного рівня. Ось її слова з книги, присвяченій саме російсько-українській війні: «Вся історія людської цивілізації – це, за великим рахунком, історія того, як приборкати звіра в людині, і придатнішими для життя є ті суспільства, в яких «червоні лінії» для того «внутрішнього звіра», що сидить у кожному з нас, прокреслено чітко і недвозначно (*курсив мій.* – О. Л.). Різниця, як завжди, у нюансах («диявол ховається в деталях», – казали древні!) – у подробицях тої «червоної розмітки» [7, с. 36]. Додамо до цієї думки, що вказані «червоні мітки» є тим, що в низці наук, насамперед у соціальній філософії, має назву нормативних соціальних систем, а в правознавстві – системи правової.

Екзистенціонально-філософський ряд вибудовується з елементарних роздумів і уявлень про те, що «режим», «державна машина» чи то «політико-правовий лад» тощо є поняттями деперсоніфікованими. Оскільки знущалися над людьми та знищували їх масово, мільйонами люди інші, зовсім конкретні, та ще й такі, що і до сьогодні (і які вже відійшли природно, і такі, що є живими) мають переваги перед тими, хто не долучався до цих дій, які відбиваються в поняттях «репресії», «геноцид», «злочини проти людяності» тощо. Ветерани НКВС, МГБ, КДБ отримували й отримують персональні пенсії, на відміну від своїх колег з гестапо, СД, інших карально-репресивних служб тоталітарних (соціалістичних) держав, які в кращому випадку отримали конкретні терміни ув'язнення, а у випадках інших – їх було страчено, за рішеннями судів, за злочини, що відбивають зазначені поняття кримінального права, причому міжнародного. Але це лише один з аспектів того, що можна вважати і до сьогодні живою спадщиною тоталітаризму, яка впливала і продовжує впливати на життя в багатьох пострадянських (посттоталітарних) державах. У науковій літературі, як і спочатку в політичній та публіцистичній, звертають увагу на те, що, на відміну від засудження нацизму і фашистської ідеології, над іншим втіленням тоталітаризму, не менш, а може й більш кривавим (тобто, над ідеологією комунізму та державою СРСР¹), не відбулося суду (трибуналу), і це залишається і є сьогодні однією з найбільших проблем не тільки наших (пострадянського, посттоталітарного простору²), а і світових, оскільки здійснена загроза існуванню нашої країни є лише часткою загрози всьому людству. Останнє, як відомо, є обумовленим величезною кількістю ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення, що має РФ.

Але повернемося до основної теми цієї статті. «Радянська людина» – це новий тип людини, котрий було створено за часів панування комуністичної ідеології, переробленої відповідним чином у культурних контекстах, що відповідав спрощеним уявленням про добре сите життя як основу справедливості. Не є завданням

¹ Утім, не тільки СРСР, але це така ж важка змістовно паралельна тема, що має відношення до злочинів інших комуністичних режимів, скажімо, маоїстського спрямування тощо.

² Слід сказати, що і в російських інтелектуальних демократичних колах про відсутність суду над комунізмом (комуністичною ідеологією та її державницьким втіленням в СРСР) як про величезну вадку пост-радянського розвитку говорилося неодноразово – у політично-публіцистичних і, звісно ж, опозиційних виданнях [див., напр.: 27] Йдеться тут про «ленінопад» у процесі декомунізації та гальма, що можуть зупинити демократичні перетворення в Україні (мілітарний тиск ззовні, тобто росія, корупція тощо).

розкривати тут знову і знову причини того, а чому не збігалися і не могли збігтися такі уявлення з дійсністю. Є, утім, сенс знову вказати на *культурно-міфологічні коріння* цих уявлень і величезний вклад, що його було зроблено цілими арміями «бійців ідеологічного фронту», якими були насамперед історики та філософи, а також і юристи, мабуть, також слід знову і знову згадати про особливу роль, що відігравали вчителі (педагоги в цілому). Усі ці названі спеціалісти складали перш за все ті владні ешелони служителів комуністичного культу, що і сформували еліту радянського суспільства. Правда, сюди варто зарахувати ще й військових (про це окремо, і в іншій роботі).

Світоглядною основою цього типу людини була атеїстична релігія марксизму-ленінізму, що спиралася й на організаційні структури держави, поглиненої ідеологічно об'єднаним шаром населення на кшталт церковних ієрархій середньовіччя, включаючи й репресивний апарат, який мав велику кількість терористичних організацій. Щодо правового боку такої організаційної структури, то слід зазначити її імітаційний характер і поглиненість партійною ієрархією, іншими словами, можна говорити якщо не про її відсутність, то про такий собі ембріональний стан. Це повністю відповідало постулатам цієї ідеології-релігії, згідно з якою, як відомо, і право, і держава мали взагалі зникнути.

Ментальне спрямування формуванню «нового типу людини – радянської людини» надавала єдина мова та долучення до «Історії СРСР», яка була фактично вельми перекрученим варіантом історії росії з акцентуацією культурних досягнень, що, своєю чергою, формувало і відповідний культурний код. Права як можливості більш-менш пристойно або просто нормально жити будь-якою людиною могли бути реалізовані лише в межах цього процесу, до характеристики якого слід додати ще й притаманну імперським деспотіям агресивність і нереклексивність. Останнє поняття слід розуміти як непотрібність і нездатність до осмислення буття, частиною чого є принципове неприйняття нового, що й пояснює постійне відставання – найбільш показово в науково-технічній і технологічній сферах у цілому. Прикладом цього є величезна кількість переслідувань і покарань громадян за намагання навіть не тільки відстоювати свої права, а й взагалі за сказані публічно слова «права людини», а іноді навіть і не публічно (це те, що відбувається і в нинішній росії; крім того, і слова «толерантність»¹, «демократія» тощо).

У закладах вищої освіти історія СРСР отримувала значну підтримку у вигляді обов'язкового навчального курсу історії КПРС (Комуністичної партії Радянського Союзу), яка була концентрованим викладенням уже суто радянської міфології, що також подавалося із відповідним пантеоном героїв, звісно, переважно російських, та, звісно ж, російською мовою. Таким чином, усю систему освіти було підкорено такій фактичній русифікації, починаючи з першого класу, де вивчали

¹ Утім, маємо й знов-таки перекручене тлумачення толерантності, яке є вельми показовим для цього дослідження: «толерантністю» називають «злиття» підкорених колоніальних територій центральної росії [див.: 32] Тут важливо зазначити, що про таке «злиття» у народів на цих територіях звичай не питають або оформлюють його фіктивно, якщо спиратися на юридичний бік цих процесів чи актів.

«Родную речь» (тобто російську мову), а потім (здається, навіть не з першого кла-су), якщо йдеться про нас, – «Українську мову»¹.

Тому, як проміжний висновок, можна говорити про те, що докоряти багатьом людям – пересічним громадянам – їхніми світоглядними орієнтаціями є просто неграмотно, нагальним питанням виглядає робота просвітницька. Навіть серед представників уже молодших поколінь, оскільки об'єктивних підстав для постійного відновлення таких орієнтацій існує безліч. І треба виходити із того, що *культурно-міфологічні коріння* цих уявлень зростають на вельми міцному ґрунті неосвіченості та хибних, насамперед з наукових позицій, засад мислення та дій. Одним із наслідків цього і є війна [1], що її принципи такі інтелектуально обмежені та морально спалпжені люди намагаються розповсюдити на весь існуючий світовий правопорядок. У культурологічному сенсі це є відкидання людства в минуле, варварство і дикунство, а філософське пояснення ситуації через поняття «постмодернізм» аж ніяк не надає цьому ваги, а тим більше виправдання, оскільки варварство, а точніше, повернення до нього, є також однією зі смислових і змістовних складових зазначеного поняття. Не є випадковим величезний вплив цього філософсько-світоглядного напрямку на політичну (з суто дикунським виправданням війни як прийняттого засобу вирішення суперечок) і на правову думку росії (де навіть учені, які намагаються вийти за межі панівних матриць мислення, не можуть їм не підкорятися), не говорячи вже про масову буденну свідомість.

Сьогодні актуальності надає природна кількісна перевага «радянської людини» у складі населення, можна сказати, навіть більшості колишніх радянських республік, незважаючи на їхню, часто доволі суттєву, відмінність. Щодо відмінності, то це насамперед відноситься до країн Прибалтики, чому є надто відомим і не потребує додаткових коментарів. Суттєвим для нашої теми є факт більшого досвіду свободи, що мало населення цих країн, на відміну від інших, де історично стан звичайної пересічної людини визначався саме відсутністю такого досвіду, як то в росії та її колоніях. Історично ж такий стан мав різні формулювання, що ми їх зустрічаємо в науковій літературі. Наприклад, Ш. де Монтеск'є прямо говорить про «рабство» в Російській імперії (він пише: «у московитів») у своїй найвідомішій праці «Дух законів» [22, с. 366 та ін.], інший французький маркіз А. де Кюстін був шокований тим, що побачив у росії через приблизно пів століття після того, що писав видатний просвітитель: ті ж раби і злиденність [14]. Багато відомих російських мислителів і письменників від О. Радіщева, П. Чаадаєва і Д. Пісарєва до О. Солженіцина, О. Зінов'єва та інших просто чесних і талановитих людей, які були небайдужими до переважання тваринного й дикунського, що існувало в соціальній організації буття свого народу (точніше, того, що постійно намагалися зробити з

¹ Така ж ситуація була в інших «національних» республіках (до речі, а росія була «*ненаціональною*»? утім, такого питання навіть не виникало...), що продовжувало сталі імперські традиції. Наприклад, крім відомого «українського питання», тобто заборони української мови тощо, було намагання переведення системи освіти Фінляндії на російську мову на межі XIX і XX століть. Фінляндія тоді входила до складу Російської імперії. Утім, спроба видалася невдалою, бо проти цього виступило майже все доросле населення, здається, тоді трьохмільйонної країни.

багатьох народів), також це відзначали і намагалися із цим боротися. На це ж рабство, варварство і жорстокість уже в XXI столітті звертає увагу й російська філософія права [3]. Усі перелічені та інші автори «рабством» називали те, що визначалося і як «кріпацтво» або «радянський лад», і що з юридичної точки зору було також більш точним: якщо подивитися на правовий захист рабів ще в Стародавній Греції або Римі, то побачимо набагато більш людяні умови життя других у порівнянні з першими. Значною мірою це стосується й радянських колгоспників, особливо за часів згаданої вже сталінщини, утім, якщо згадати про більш-менш справжнє скасування кріпацтва, то слід говорити не про 1861, а про 1961 рік, коли в СРСР селянам («колгоспникам») надали паспорти, що і дозволило їм «відкріпитися» від своїх колгоспів.

І тут також слід зауважити на маніпулятивності термінології як знаряддя підкорення волі людини для позбавлення її свободи, що використовувалася і продовжує використовуватися певного типу державами через інструментарій пропаганди. Утім, поняття «раб», як і поняття «міф», «страх» та деякі інші, є вельми важливими для пояснення багато чого, що відбувається й сьогодні, і що є втіленням основної ментальної риси росіянина – брехні: саме таку назву має перший розділ монографії «Свята Русь» одного з найвидатніших сучасних дослідників історії Росії та Радянського Союзу А. Безансона [див.: 2]. Ускладнений варіант російської брехні декількох століть із часів Московщини – брехня радянська (на сьогодні їх синтез і зробив з «держави-секти», за Безансоном, державу-терориста, якщо спиратися на сучасні її оцінки міжнародною спільнотою аж до втілення в політико-юридичну площину).

Щодо вельми складного ідеологічного конгломерату, що має величезну кількість ознак ірраціоналізму і що став основою сучасної політико-правової системи в Росії, є всі підстави говорити про фашистські її прояви та нацистські засади. Про це відверто свідчать факти, що їх можна вважати доказами логічними та лінгвістичними, тобто використанням наративів і лексики не просто тотожної з радянським та німецько-нацистським соціалізмом¹, а і наявністю традиційних для російської імперії проявів великодержавного шовінізму, що спирається на православний фундаменталізм. Останній, як то довів свого часу видатний російсько-американський мислитель, філософ і культуролог Д. Зільберман, є певною світоглядною єдністю з комуністичною ідеологією, оскільки мають єдиний культурний код [35]². Слід додати, що він (цей код) спирається на ще ранньосередньовічні примітивізовані цінності та орієнтується на сервільні позиції у відношеннях із владою на кшталт, знову-таки примітивізованої, її сакралізації (говоримо про російський, тобто московський варіант церковної організації та ідеологічного її забезпечення,

¹ До яскраво доказових наукових джерел, крім хрестоматійно відомих праць Г. Арендт, А. Міхника та інших відомих дослідників тоталітаризму, слід додати [11], [12].

² У рос. перекладі див.: Зільберман, Д. *Православная этика и материя коммунизма*. Санкт-Петербург: Изд-во Ивана Лимбаха. 2014. 255 с. Перекладу українською, на жаль, немає, сподіваємося, поки що.

що часто виходить навіть за межі християнства¹). Це значною мірою пояснює й інші, уже фактичні (сподіваємося, що вони скоро стануть і юридичними) надзвичайно трагічні докази таких проявів фашистського типу світоглядних орієнтацій та нацистського типу дій як по відношенню до мирного населення тимчасово окупованих територій України у війні 2022 року, так і стосовно українців у цілому. До таких же доказів можна віднести й відомі статті путіна та представників його злочинного оточення з принципами мислення аж позаминулого століття про «єдиний народ», дії по знищенню якого не тільки доводять правомірність хибної їхньої кваліфікації, а й показують, що навіть у порівнянні зі своїм основним історичним попередником він демонструє неймовірно більший ступень злочинності: «єдиний народ» Австрії та Чехії (Моравії та Богемії) свого часу аж ніяк не знищували...

Утім, таке звернення до фактичності лише ще більше примушує шукати відповіді на питання, серед яких «чому це могло так статися?», мабуть, є головним.

Слід зазначити, що і про тенденції, і про інтенції розвитку росії в напрямку формування шовіністичного, значить, фашистського, і соціалістичного, а значить, усе разом – нацистського – зазначали і в самій цій країні. Дуже важко відокремити такі попередження в публіцистиці та політиці від суто наукового аналізу, утім, зазначу два джерела. Стосовно першого, тенденцій, красномовною виглядає стаття відомого російського блогера та історика Є. Понасенкова з виразною назвою «Москва – Третій Рейх», де наступ, що почався на принципи вільного економічного розвитку з боку представників спеціальних служб, а по суті ще репресивних радянських органів, які отримали владу, означав згортання тих демократичних досягнень, що їх мали на той час росіяни (і відразу зазначимо, і які для переважної більшості з них були незрозумілими і чужими), і водночас розвертання в принципово інший бік, точніше, у минуле. Аллозії щодо відомого середньовічного теологічно-політичного гасла «Москва – Третій Рим» тут є доречними не тільки з точки зору автора тієї статті², а й на думку автора цієї (зважаючи на виявлену роль московської церкви у спротиві гуманістичним тенденціям розвитку людства). Тоді наявне сучасне почало формувати майбутнє, яке в дивний і чудернацький спосіб поєднувало таке минуле, що було принципово антагоністичним³.

Щодо інтенцій, то звернемося до виступу Е. Соловйова – одного з найвидатніших сучасних російських філософів (відомого і як філософа права [20; ін.] від-

¹ Йдеться, зокрема, про відкидання гуманістичної ідеї толерантності і навіть переслідування та покарання представників цієї церкви за її визнання, фактично за відстоювання однієї з основних ідей християнства (див., напр.: [24]).

² У зв'язку із блокуванням російських сайтів поки, посилання можна зробити таким чином: статтю було опубліковано в грудні 2003 року у відомому своїм високим рівнем аналітики виданні «Коммерсант».

³ Одним із символів чого можна вважати хресні ходи, де поруч несли ікони із зображенням Сталіна і Миколи II. Потім, звісно, додалися й ікони із зображенням путіна.

носно щойно зазначених процесів у його країні. У своїй великій статті (у 2-х частинах)¹, присвяченій аналізу ситуації, що склалася в його країні приблизно після 2010 року. І однією з найбільш сумних думок є висновок про те, що вона є набагато гіршою, навіть у порівнянні із ситуацією в Радянському Союзі, бо там була, хоч й ілюзорна, перспектива, і люди бачили підстави для певного оптимізму, а в росії сьогодні все це, як і багато чого іншого, просто зникло. Ну а відновлення агресивного експансіонізму в політичній риторичі та міжнародній політиці на тлі суперечливої світоглядної суміші ірраціонального гатунку дозволяє схарактеризувати таку ситуацію як таку, що не має перспектив і виходу з цього тупикового шляху. Ідея національного месіанізму (націоналістична), що замінила ідею месіанізму класового (комуністичну), стала ідеологією сучасного росіянина, що і веде його однозначно в безвихідь. Це є «якесь прокляття історичної долі», а створюють ці місії ідеологи, які є «плоть від плоті народу», а «месіанізм – опіум російського народу» [4, с. 18], – зазначають вітчизняні дослідники М. Василенко та О. Єременко, і доходять висновку, «що культ особи (і Сталіна, і Брежнєва), швидше за все, не насаджувався зверху, а виростав знизу, з самих, як там не є, «глибин народної душі» [4, с. 19]. Точніше, вони приєднуються до думки самого Е. Соловйова, який наголошував, що отрута ідеологічно забарвленого месіанізму «частково проникає і в свідомість інтелектуалів, навіть геніальних» [4, с.19], і особливо це стосується такої ж ідеологічно забарвленої філософії історії, що робить її надзвичайно небезпечною.

Про вчених-юристів ми вже сказали раніше. Тут слід додати, що, з огляду на історію як таку, тобто філософії історії, як історії насамперед держави, то і маємо таку собі класичну або стандартну імперсько-тоталітарну історію держави XVIII – XIX століть, юрисдикція якої мислиться сучасними росіянами в уявленнях і категоріях, що відбивають (переважно, перекручено) минулі десятиліття і навіть сторіччя.

Але чому так відбувається? Тут уже слід говорити про століття і тисячоліття, тобто про культурні (уже в партикулярному ракурсі) підмурки світосприйняття та світогляду в цілому.

Утім, слід завершити сюжет із націоналістичним месіанізмом, який за обсягом своїх претензій, прагнень і намагань його ж псевдонаукового виправдання, включаючи й російську юридичну науку [див., напр.: 23], надає всі підстави говорити вже про російський фашизм аж у стадії нацизму не у вигляді контрпропагандистського штампу (хоча і так слід наголошувати, але не на рядках наукового часопису), а як про соціальне і державно-юридичне явище ганебного штибу, оскільки йдеться про XXI століття – «століття освічених націй», за попереднім визначенням ЮНЕСКО ще 1998 року.

¹ У зв'язку із блокуванням російських сайтів, посилання може бути таким, що статтю було опубліковано в Журнальному клубі Інтелрос: Солов'єв Э. Ю. *Философия как критика идеологии*. (Статья первая). *Философский журнал*, 2016, № 4; Солов'єв Э. Ю. *Философия как критика идеологии*. Часть 2. *Философский журнал*, 2017, № 3.

Звертаючись до найбільш відомого і впливового маркування фашизму, що його здійснив один із найвидатніших філософів та істориків культури ХХ – початку ХХІ століття У. Еко, фашизм – це явище, яке можна назвати вічним (у нього – «ур-фашизм»), це «транскультурний і трансепохальний феномен агресивної ультраправої ідеології» [5]. Він визначає 14 ознак фашизму, причому наголошує: якщо в суспільстві вже є 6-7 таких ознак, то воно швидко й неминуче стане фашистським. На початок 2018 року росія мала всі 14 ознак фашизму [21], що в поєднанні з націоналістичним месіанізмом і значними рудиментами соціалістичного минулого дозволяє таке суспільство визначати вже і як націонал-соціалістичне або нацистське. Тим більше, що природнім є збіг ознак фашизму та соціалізму (ірраціоналізм; дія заради дії; сприйняття незгоди як зради; загаймо одне з гасел, на яких виросло покоління путіна, як, до речі, й автора цих рядків: «хто не з нами, той проти нас»; взагалі несприйняття критики як такої, що, звісно, породжує застійні явища в соціальному житті; популізм, спрямований на роздратування мас; колективізм і відсутність індивідуальної відповідальності тощо [21]¹).

Утім, проблеми, що ми їх розглядаємо, потребують не тільки застосування підходів соціологічного та культурологічного, а й антропологічного, що має додати глибини відповіді на запитання, чому так відбувається, оскільки відповіді на запитання як це відбувається явно не є достатнім для їх (цих проблем) розуміння. Попередньо пропонується наступна логіка міркувань, що, як видається, може прояснити деякі аспекти формування фашистського типу світоглядів (без ідеологічних нашарувань буденної свідомості).

Як відомо, етимологічно «фаши» означає певне єднання, пов'язаність (те, що поєднує її з релігією і в етимології, і в першопочатковій історії), а таке тяжіння до гуртування є природним для людини як живої істоти, оскільки більшою мірою обумовлює життєздатність, насамперед безпеку. Відразу ж слід зазначити аспект комунітаристський як такий, що, продовжуючи ці суто антропологічні садиби фактично біологічного гатунку в бік культурного розвитку, формує спосіб загального існування як спільноти на рівні політичному, тобто загальному. Культурний розвиток полягає в комунікативних діях різного штибу і рівня, політичний означає намагання загалом вирішувати загальні проблеми (в античній традиції розуміння політичного означало ще й діяльність заради загального Блага, а тому в грецьких полісах тих, хто ігнорував політичне життя, і називали «ідіотами»).

Природність для людини об'єднуватися та спілкуватися лежить і в основі держави як такої, що може бути поясненням сталості та історичної тягlostі певних

¹ Американський дослідник ідеологій і масових рухів Е. Хоффер зазначає, що рядові нацисти вважали себе обдуреними, коли на них покладали відповідальність за виконання злочинних наказів, оскільки вони вступали до націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини саме для того, щоб звільнитися від індивідуальної відповідальності [33, с. 51-52]. Те ж саме можна сказати і про інші партії комунітарної спрямованості (що мали назви комуністичні, соціалістичні, національно-демократичні, соціал-демократичні тощо) та державні, насамперед карально-терористичні органи, що вони вибудовували для знищення будь-якої іншої, тобто вільної думки та дії (Надзвичайна комісія, потім КДБ у СРСР, гестапо в нацистській Німеччині тощо).

її типів. Так Стародавній (і не тільки стародавній) Єгипет, Стародавній (і не тільки стародавній) Китай мають усі ті ознаки фашизму, про які йшлося, і деякі інші. Але такі типи організації суспільства, що спираються на переважно ірраціональні, біологічного ґтибу підмурки, виглядали природно в ХХІ столітті до Р. Х., а не в ХХІ столітті після Р. Х., коли людство має колосальні досягнення Розуму (і як інтелекту, і як моралі, гуманістично спрямованої). Тяжіння до минулого в площині гносеологічній чи то творчо-художній аж ніяк не може зрівнятися якісно стосовно життя сучасної людини з тяжінням до минулого в площині аксіологічній та політичній. Сьогодні такі «люди минулого» є відвертою загрозою всьому людству, тобто самій людині як роду, зважаючи на доступність для них цивілізаційних досягнень технічного характеру, які вони, за стійкою традицією минулих часів, спрямовують насамперед на цілі воєнні, які розглядаються (за старою біологічною логікою дикунів) як збільшення сили. Не здатні на створення нового, тим більш позитивного, і навіть не маючи в цьому потреби, вони, як і їхні пращури – збирачі та кочовики, – паразитують на тому, що надає їм природа, а також інші люди, до чого вони ставляться також як до дарів природи. Кочовий експансіонізм було зупинено культурою більше тисячі років тому, але носії цього культурного коду мімікрували і знаходять його втілення в сучасності в об'єднаннях такого ж агресивного – жорсткого і безжалісного – ґатунку, що його відбивають різні тоталітарні ідеології.

Іншим боком такого завойовництва (тобто продовження практики пограбування) є презирливе ставлення до праці як принцип, а звідси й відповідна мораль дикуна – усе брати силою або підступним обманом. Таким чином формуються партикулярні культури за віковичною традицією біологічних спільнот на кшталт зграї з відповідними моральними настановами («закриті суспільства»). Їхні кримінальні засади в сучасному світі є очевидними, оскільки розвитком культури людства (як культури універсального рівня) переважна більшість таких дій виведено за її (цієї культури) межі. Комунітаризм такого тоталітарного ґтибу – чи то фашизм із націоналістично-расовим спрямуванням, чи то соціалізм із спрямуванням станово-класовим – спирається на цих «людей минулого», самовизначення яких у даному випадку значення не має. А для розуміння хоча б деяких «питань для обговорення» поки що достатньо й визначення «радянська людина», яка сьогодні перетворилася на носія, можна сказати, уже класичної фашистсько-нацистської ідеології і стала величезною загрозою вже для всього людства, але в першу чергу, для нас, а з цього і витікає постановка головного питання даного дослідження.

Є ще один аспект проблеми, що розглядається, який має переважно соціально-психологічну складову і пов'язаний із тим, що можна визначити як рівень свідомості. Мова йде про свідомість індивідуальну, групову й суспільну. Ідеться про ступінь абстрактності мислення, іншими словами, про ступінь необхідності узагальнення інформації для вирішення проблем того чи іншого рівня складності. Якщо це прості буденні проблеми, то для їх вирішення не є потрібними надто високий ступінь узагальнення, часто людині достатньо навіть звичайних навичок. Цей рівень відомий як «буденний рівень свідомості» або «буденна свідомість».

Інший рівень потребує певних наукових знань і є пов'язаним насамперед із професійною діяльністю майже в усіх сферах життя. І це є зрозумілим, оскільки,

щоб виконувати роботу в сучасному суспільстві, потрібні знання, що спираються, як мінімум, на основи наук, навіть якщо це знання шкільного рівня, не кажучи вже про роботу кваліфіковану, що потребує знання наук, які опановують у закладах вищої освіти.

І є ще рівень, потрібний для осмислення та прийняття рішень найбільш узагальненого (світоглядного) рівня. Зазвичай це стосується питань політичного гатунку, тобто як такого, що стосується загалу, організації та регуляції життя спільноти, а значить, це вже питання політичні та політико-правові. Якщо спиратися на світову культурну традицію розуміння і тлумачення мислення та пізнання в залежності саме від обсягу та значення тих чи інших проблем для існування людини як роду, то такий ранг проблем і, відповідно, рівень їх вирішення зазвичай визначається як філософський. Це найзагальніші, а значить, такі, що мають найбільше життєве (екзистенціальне) значення, включаючи й значення спрямування буття спільнот, що втілюється, зокрема, в поняттях розвитку, взаємодії, релігії, історії, політики тощо.

Незважаючи на певну схематичність, а значить, і недосконалість такого підходу, він дозволяє в правознавчих дослідженнях прояснити деякі проблеми, що мають велими значне, а в нашому випадку й надзвичайне значення. Суть проблеми в контексті нашого дослідження полягає в спробі знайти якомога більш адекватне пояснення тих поразок гуманістичного (як милосердного), що нам демонструє сьогодення на теренах, здавалося б, більш-менш організованого суспільства, у правовому сенсі в тому числі (як уявляла собі величезна кількість наших людей), або суспільств, якщо масштаби цього запитування перенести на взаємодію двох чи то декількох організаційних об'єднань вищого, тобто політичного гатунку, іншими словами держав. Що ж у цих державах є такого, що дозволяє руйнувати культурні надбання, проголошені ними ж?

До висловлених вище пояснень прояву дій за межами культурного (людського в універсальному, правовому сенсі) додаємо й таке. З причин різних, але перш за все таких, що не відповідають самовизначенню *homo sapiens*, люди в таких суспільствах намагаються постійно спрощувати свої підходи для вирішення різних питань і проблем, а тому діють у невідповідний, неадекватний рівню завдань спосіб. А будь-яке спрощення складного є помилкою логічною, а значить, результати таких дій мають негативні результати. Інша логічна помилка спрощення – це конкретизація способів таких рішень (що є найбільш розповсюдженим), а саме: проблеми, що потребують наукового або філософського рівня реагування, вирішуються переважно на рівні буденної свідомості. Коло причин є звичайно значно ширшим, наприклад, тиск корисних інтересів (але тут маємо визначення – корупція), зупинимось на, так би мовити, знаменнику всього – банального нерозуміння проблем, що є результатом такої ж банальної недостатності інтелектуального розвитку, насамперед освіти. Природне тяжіння до спрощення на рівні загалу (суспільному, соціальному) таким собі знаменником соціального буття робить буденну свідомість, а в нашій проблематиці тоді маємо результат у вигляді байдужості до цих проблем загального як відсутність інтересу до Іншого як особистості, що є рівною тощо собі. Її рівність стає відсутністю свободи, а спрощення

розвертає до примітивізованих способів об'єднання, символом чого є або фаши – зв'язаний (кимось) пучок рослин, або тотальне об'єднання всього, включаючи й майно, а в багатьох версіях – і жінок та дітей (комуна). У сфері ж політичній (загальній) також відбувається підміна дій: проблеми вирішуються в спосіб, неадекватний їх сутності, наприклад, економічні – у спосіб адміністративний, адміністративні – у політичний, а політичні – у спосіб воєнний тощо. І завжди існує знаменник інший – кримінальний, точніше, злочинний, якщо розглядати цю проблематику з точки зору теорії права в сучасному її розумінні – як прав людини.

Таким чином, маємо соціально-психологічне поєднання фашистського, комуністичного і кримінального в прагненні спрощених підходів до буття, конкретизоване в пануванні буденної свідомості переважно неосвіченої людини у сферах загального (суспільного).

Висновки. Проблема денацифікації є складною структурно, оскільки включає різні смислові шари як у часовому, так і в просторовому вимірах. Ці виміри може об'єднувати поняття культури, яке самé також є складним, але в зазначеному ракурсі розгляду питань слід звертатися до його структурних складових, що спираються, своєю чергою, на універсальність та раціональні структури свідомості як визначальні для роду ссавців (біологічно) «людина». Звідси стають дієвими гуманістичні досягнення *ratio*, що втілюються насамперед у нормативних системах, найважливішими з яких (завдяки своїй всезагальності) виглядають моральні та правові. Аксіологічний вимір запропонованого ракурсу (філософсько-правового, що світоглядно поєднує моральне і правове) уже задекларовано в основоположних міжнародних документах, а вони спираються на поняття прав (прав і свобод) людини. Є очевидним, що певні партикулярні цінності в такому вимірі можуть бути неприйнятними, як то стосується різних форм тоталітарної соціальної організації. Остання, як рудимент світогляду «людей минулого» (переважно рабовласницького та феодального типу, але ще й з рисами доцивілізаційного дикунського періоду), є загрозою всьому людству, зважаючи на сучасний стан комунікативної взаємодії держав і націй. Природність різних комунітарних ідеологій (соціалістичних, повніністичних, фашистських та нацистських, що поєднують попередні) не має бути підставою для примирення з ними, як немає підстав примирення з природністю різних хвороб на кшталт чуми, сухот чи то ковіду. *Ratio*, чи то як дар Божий, чи то як результат еволюції «людини», має зупинити розповсюдження хвороб і біологічних, і соціальних, ставлячись до цього як до постійної боротьби Добра із Злом чи то Бога із Дияволом, або Права із Неправом, надаючи сили Добру і Праву через свої креативні можливості¹.

Щодо процесів денацифікації, як необхідності подолання надзвичайно тяжкої хвороби свідомості представників певних партикулярних примітивізованих ку-

¹ Є сенс нагадати, що *Creator* (латиною), то є Творець, Бог, «той, хто створив світ». Тоді «креативний» – то є «божественний», те, що робить людину людиною через надання їй Богом своїх деяких здібностей. Нехтувати цим, руйнувати створене – це йти проти Бога й служити дияволу, якщо висловлюватися мовою теології. А руйнувати та ще й убивати у Великий Піст, як то ми бачимо сьогодні, у березні-квітні 2022 року, то є гріх, якому прощення просто не може бути.

льтур, у заявленому ракурсі слід виокремити наступне (тут висновки можна сформулювати як водночас напрямки роботи або завдання, але, перш за все, як питання для обговорення).

Спочатку сформулюю висновки щодо питань та завдань наших внутрішніх, потім – з приводу заявленої в цьому тексті теми.

1. Навіть *термінологічне втілення* явищ соціально-політичного змісту потребують більш адекватного розуміння, а значить, і тлумачення, що викликає вкрай необхідну потребу формування критичного мислення як можливості виходу за межі буденної свідомості перш за все для представників професій, дії яких стосуються вирішення долі інших людей (звісно, юристів та правоохоронців також).

2. Розуміння *природності* фашистських, як і будь-яких інших тоталітарних ідеологій, не може бути підставою для їхнього виправдання, а тому посилення відповідальності за прояви таких дій, у тому числі кримінальної, потребує подальшого вдосконалення. Утім, такі засоби боротьби з **не**людською (**не**культурною) ідеологією потребують комплексного підходу, починаючи зі змісту освіти та постійної роботи в інформаційній сфері.

3. Завданням, що його слід також постійно вирішувати, виглядає *подолання міфології ідеологічних наративів, які були базовими для формування свідомості мешканців імперських територій, що були фактично колоніями, насамперед азійського (неправового) типу (для нас це імперія російська – історично й актуально, й особливо радянська)*. Першочерговими виглядають завдання істориків, включаючи істориків права і держави, за обов'язкової методологічної допомоги філософів, включаючи філософів права.

4. (Можна означити і як 3-а, оскільки витікає з п.3): *Терміново переглянути та перетворити змістовну складову системи освіти, позбавившись від рудиментів системи освіти радянського (сервільного) типу, насамперед циклу соціально-гуманітарних дисциплін*. Першочерговими виглядають завдання перегляду освітніх стандартів за всіма спеціальностями, оскільки вилучення значної частини гуманітарних дисциплін, зокрема з навчальних планів підготовки юристів та правоохоронців, виглядає відвертою світоглядною диверсією, що особливо в умовах боротьби за життя держави і країни в цілому, набуває рис злочинного характеру.

5. Набула гостро-актуального характеру проблема подолання вказаних наративів радянсько-імперського штибу у свідомості частини населення України, насамперед тимчасово окупованих територій, де має діяти не тільки суто просвітницько-інформаційна складова, а й інструментарій правовий, котрий вимагає, зокрема, певних *обмежень політичних прав* (насамперед виборчих і всіх, що стосуються формування владних структур) як організації оздоровлення суспільної свідомості, що є головним завданням процесу її денацифікації.

6. Оскільки питання формування культурного коду набуло значення екзистенційного (тобто самого існування через визначення ідентичності), стає нагальною потребою перенесення в правову площину ставлення до російської культури в цілому, включаючи й питання мови. Тож виглядає правомірним така його пос-

тановка: якою мірою може бути обґрунтованою монополія на російську мову, що політично проголошено росією? Як мінімум, це є актуальною темою для багатьох досліджень, у тому числі і юридичних.

7. У контексті попереднього висновку виглядає доцільним поставити питання про повернення історичної назви нинішній території України у визначенні держави наступним термінопоняттям: «Україна-Русь», що завдяки політико-правовому інструментарію допоможе зняти багато культурно-історичних питань, у тому числі й на міжнародному рівні.

Надзвичайною виглядає проблема денацифікації населення росії, оскільки базові світоглядні уявлення та переконання спираються на цілу низку підмурків свідомості, що стимулюють характерні для фашистсько-нацистської ідеології риси або прямо їм відповідають. Знову назвемо головні (як видається, визначальні) з них¹. Це в цілому некреативний тип культури «людей минулого», що його сформували: 1) культурний код збиральників та (можливо, або частково) кочовиків; 2) державно-правові традиції азійського типу деспотії, відомої (історично) як Золота Орда; 3) загальна імперська традиція нехтування життям підданих (громадян); 4) відсутність досвіду свободи в населення, а тому несприйняття ідеї прав людини як рівних прав кожної людини тощо.

Утім, це є питанням майбутнього, включаючи й питання правового оформлення цього процесу, однак знову історія покладає на Україну-Русь культурно-цивілізаційне завдання неймовірної ваги і значення – рятувати від дикунства населення величезних територій на північний схід від неї.

Завершувати цей текст будуть міркування з приводу питань, що їх, мабуть, слід було поставити у вступній його частині (утім, вона виявилася вельми завантаженою іншим необхідним матеріалом), тому для подальшого обговорення деякі питання в площині кардинального перегляду світоглядних настанов як результату раціонального осмислення знань, включаючи й факти, що їх ми не знали через заборону або просто з нестачі потреби чи то часу.

8. Щодо поняття денацифікації, винесеного в назву статті. Тут є певна *суперечність*, оскільки йдеться про основу слова як «нація», а стосовно росіян у суто науковому сенсі, тобто в порівнянні з новочасними європейськими націями, таке поняття не є таким (або не є таким повною мірою), що відповідає змістовно. І етнічно та культурологічно, і політично. Тобто, йдеться про таке: не може бути нації в імперії як чогось загального для всієї імперії, а тому це поняття, використане свідомо з конотаціями, яких воно набуло, скоріше, у буденній свідомості, потребує коректування в наступних дослідженнях, включаючи й поняття «Русь», «руський» як заупомянуте (а точніше, просто вкрадене) нащадками утрово-фінських племен нечорноземних північних територій держави Золота Орда, що мали назву Тагарії чи Тартарії, потім Московії, у слов'ян Подніпров'я і в Європі.

¹ Звісно, йдеться переважно про християнізовані шари населення, хоча відповідність одержавленої московської церкви до християнства має також значною мірою імітаційний характер. Стосовно мусульманської частини населення росії, питання потребує додаткового і спеціального дослідження сфер, у яких автор цього тексту не є спеціалістом, і тому може лише запропонувати такі розглянути зазначені питання, якщо в цьому є потреба (і здається, що є).

9. Відноситься також до *питань термінології*, і це є пов'язаним із реальним визначенням того ладу, який був у Російській імперії. Використання поняття монархії є і в логічному, і в політичному, і в правовому сенсах не просто неточним, а й неприпустимим (що ще мало ким усвідомлюється, навіть і серед вітчизняних правознавців). Це така собі класична теократія східного зразку, якій більше пасує термін «деспотія». Але це є один із сюжетів, що його автор цих рядків планує розкрити в одному з наступних текстів. А поки попередні докази заявленої позиції, звісно ж, у правознавчому полі.

Згідно і традиції тих земель, і законодавству («Збору законів Російської імперії», чинного з часів Миколи I, з 1 січня 1835 року), що проіснувало аж до кінця держави, як її називали, «тюрми народів», тобто до початку століття XX, імператора, або «білого царя», наділяли повноваженнями найвищого судді не тільки в питаннях організаційних (церковних), а й догматичних (суто духовних, релігійних). Так, згідно з Розділом I («Основні Державні Закони»), у його Главі сьомій («Про віру»), у Статті 64 проголошується: «Император, яко Христианский Государь, есть верховный защитник и хранитель догматов господствующей веры, и блюститель правоверия и всякого в Церкви святой благочиния» [див.: 31]. Зазначимо, що такими **над**повноваженнями (знову-таки, за старою ординською, східно-деспотичною, традицією) імператор наділяє себе сам. Щоби було більш зрозумілим, слід нагадати, що європейські монархи передали (звісно, не всі, але вже почали передавати) свої суддівські повноваження спеціалістам-юристам ще в XIII столітті.

Іншими словами, йдеться фактично про теократію. А про те, як релігійні підмурки свідомості сформували такі ж самі структури в обоженні керівників через повернення до первісної сакралізації влади, – також в одній із наступних статей.

З приводу нинішньої ситуації, то аби було зрозумілим, чому його зміст має екзистенційне наповнення, тобто, йдеться про життя і смерть не тільки держави, а й країни, її населення, самого народу, то ось що заповіла в II половині XVIII століття імператриця Катерина II своїм підданам у питанні, яке ми розглядаємо: «...искоренять в малороссах развратное мнение, по коему представляют себя народом от здешнего¹ совсем отличным». Це було завдання, що його ставила своїй православній церкві, підкореній ще Петром I і зведений на рівень одного з міністерств – Синоду [8, с. 37-38]. А у 1770 році українську мову, у тому числі і в освіті та богослужінні, також (і взагалі) було заборонено.

Щодо ж самого вислову, то доволі відомі слова... Результат їхньої дієвості – у подяж сьогодення на всій території нашої держави, особливо на Сході і Півдні...

Але найбільшою проблемою, утім, виглядає та, що видатний польський мислитель XX століття С. Лец у притаманній йому іронічно-сагіричній манері сформулював так: «Обличья врага лякае мене, коли я бачу, як воно схоже на моє власне!» [15, с. 33].

¹ Тобто російського («великорусского»).

Використані джерела:

1. Астор, Уильям Дж. Война – новая норма. URL : <http://www.warand.peace.ru/ru/reports/view/98235/>. (дата звернення : 27.04.2022).
2. Безансон А. «Свята Русь». Київ : Кліо, 2017. 112 с.
3. Бибахин В. В. Введение в философию права : монография [ред. А. П. Огурцов]. Москва : ИФ РАН, 2005. 345 с.
4. Василенко М. Д., Єременко О. М. Ідеологію треба не громити, а викоринувати (роздуми про статтю Е. Ю. Соловйова «Філософія як критика ідеологій»). *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Вип. 25. Одеса, 2019. С. 12-23.
5. Еко, Умберто: 14 ознак фашизму. URL : <http://povin.com.ua/20388-26-07.html>. (дата звернення: 15.05.2022).
6. Євссєва, Тетяна. Ментальні особливості модернізації політичної системи Російської імперії та СРСР у кінці ХІХ – першій третині ХХ ст.: український контекст (до постановки проблеми). *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник*. 2008 рік. Книга ІІ. Львів : Логос, 2008. С. 134-140.
7. Забужко, Оксана. «І знов я влізаю в танк...» *Вибрані тексти 2012-2016: Статті, есе, інтерв'ю, спогади*. Київ : Видавничий Дім «КОМОРА», 2016. 416 с.
8. Забужко, Оксана. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. Видання п'яте, переглянуте і доповнене. Київ : Видавничий Дім «КОМОРА», 2017. 302 с.
9. Закон про колабораціонізм URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3430808-zakon-pro-kriminalnu-vidpovidalnist-za-kolaboracionizm-nabuv-cinnosti.html>. (дата звернення: 27.04.2022).
10. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 06.04.2015 р. (чинний зі змінами у редакції від 01.01.2020 р.). [Електронний ресурс] URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>. (дата звернення: 29.03.2022)
11. Клемперер, Виктор. ЛТІ. Язык Третьего рейха. Записная книжка филолога [пер. с нем. А. Б. Григорьева]. Москва: Прогресс-Традиция, 1998. 382 с.
12. Кношп Г. Адольф Гитлер. Психологический портрет / пер. с нем. Ж. А. Колобова. Москва : АСТ; Астрель, 2006. 448 с.
13. Комарницький, В., Письменський, Є. Підстава кримінальної відповідальності за пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (загальна характеристика). *Вісник Луганськ. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка*, 2015. Вип. 3. С. 122-131.
14. Кюстин А. [Маркиз де Кюстин]. Николаевская Россия. Москва : «Терра», 1990. 359 с.
15. Лец С. Е. Непричёсанные мысли. Москва : Прогресс, 1978. 152 с.
16. Литвинов А. Н. О «советском человеке» и новой общности людей «советский народ» как актуальной проблеме (тоталитаризм vs свобода). *Виклики сучасності: соціально-історичні, культурологічні та метафізичні аспекти: матер. міжнар. наук. конф. (Северодонецьк, СНУ ім. В. Дала, 26-27 квітня 2017 р.)*. Северодонецьк-Торонто, 2017. С. 75-77.
17. Литвинов О. М. Право як феномен культури: спроба філософського осмислення. Луганськ : Янтар, 2014. 800 с.
18. Литвинов О. М. Про культурно-історичні основи раціонального осмислення упорядкування соціального життя (спроба філософсько-правових міркувань з ілюстраціями відомих подій античних часів). *Вісник Луганського державного ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка : Спец. вип. № 7 : Культура – право – держава: сучасні пробл. державотворення*. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. Ч. 1. С. 28-43.

19. Литвинов О. М. Щодо подолання примітивізму соціуму раціональністю мислення: методологічні зауваження проти позитивістів та вульгарних матеріалістів. *Вісник Луганськ. державного ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2013. Вип. 3. С. 24-32.
20. Максимов С. І. Соловйов Еріх Юрійович. *Велика Українська юридична енциклопедія*. Т. 2. Філософія права. Харків : Право, 2017. С. 788-792.
21. Міщенко, Михайло. Звичайний фашизм. URL : <https://razumkov.org.ua/statti/zvychaiyi-fashyzm>. (дата звернення: 15.05.2022).
22. Монтегське Ш. О духе законов. Монтегське Ш. Избранные произведения. Москва : Гос. изд-во полит. лит., 1955. С. 159-734.
23. Мордовцев А. Ю. Национальный правовой менталитет. Введение в проблему. Ростов-на-Дону : Изд-во СКНЦ ВШ, 2002. 200 с.
24. Патриарх Кирилл: Толерантность – пройденный путь в развитии межрелигиозных отношений. URL : <http://www.pravmir.ru/patriarx-kirill-tolerantnost-projdennyy-pуть-v-razvitiy-mezhreligioznykh-otnosheniy/>. (дата звернення : 15.05.2022).
25. Пермьяков, Юрий. Похвала собственной глупости (к вопросу о толерантности как политико-правовой стратегии власти). *Толерантність у транзитивних суспільствах: філософський, правовий, політичний, соціологічний виміри: збірка наукових статей та есе / Упорядкування, наукове редагування і передмова О. Петришина, Д. Вовка, О Уваровой*. Харків : Юрайт, 2016. С. 81-92.
26. Письменський Є. О. Про пошук шляхів кримінально-правової протидії пропаганді тоталітарних ідеологій. *Суспільство, правопорядок, злочинність: теоретичні та прикладні проблеми сучасної науки : матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Миколаїв, 22 травн. 2015 р.) ; у поряд. д.ю.н., доц. Є. О. Письменський. Миколаїв : Луган. держ. ун-т внутр. справ імені Е. О. Дідоренка, 2015. С. 92-97.*
27. Подрабинек, Александр. Виват, Україна! *Ежедневный журнал*. 21 апреля 2015. URL : <http://www.ej.ru/?a=note&id=27560>. (дата звернення : 27.04. 2022).
28. Ромайке С. Правосуддя перехідного періоду в Німеччині після 1945 та 1990 років. Спеціальна доповідь № 2 / Пер. з нім. Нюрнберг : Міжнародна академія нюрнберзьких принципів, 2016. 71 с.
29. Рущенко, Ігор. Війна цивілізацій. Анатомія російсько-українського конфлікту. Київ : Видавничий дім «Кисво-Могілянська академія», 2020. 436 с.
30. Рябенко С. Денаціфікація Німеччини: уроки для України. URL : [ZBRUC.zbuc.eu/node/67750](https://zbruc.eu/node/67750). (дата звернення: 07.04.2022)
31. Свод основных государственных законов российской империи. На подлинных Собственно ЕГО ИМПЕРА ТОРСКОГО ВЕЛИЧЕСТВА рукою написано: «*Быть по сему*». В г. Царском Селе. 23 апреля 1906 года. URL : <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B4+%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2+%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9+%D0%B8%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%B8+%D1%82%D0%BE%D0%BC+1>. (дата звернення: 15.05.2022).
32. Сторчак В. М. Толерантность в социокультурном и политическом пространстве современной России. URL : http://www.mapwb.ru/articles/world_today/tolerance_VMStorchak. (дата звернення : 27.04.2022).
33. Хоффер, Э. Человек убеждённый: Личность, власть и массовые движения. /пер. с англ. Москва : Альпина Паблишер, 2017. 200 с.
34. Эко, Умберто. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. URL : https://librebook.me/la_struttura_assente. (дата звернення: 29.03.2022).

35. Zilberman, D. Orthodox Ethics and the Matter of Communism. *Studies in Soviet Thought*. 1977. Vol. 17, pp. 341-419.

References:

1. Astor, Wiliam G. (N. d.) Voina – novaia norma. URL : <http://www.warandpeace.ru/ru/reports/view/98235/>. [in Russian].
2. Bezanson, A. (2017) “Sviata Rus”. Kyiv : Klio. [in Ukrainian].
3. Bibihin, V. V. (1991) Vvedeniye v filosofiju prava: monografija [red. A. P. Ogurtsov (Ed.)]. Moskva: IF RAN. [in Russian].
4. Vasylenko, M. D., Yeremenko, O. M. (2019) Ideologiyu treba ne gromyty, a vykorynyuvaty (rozdumy pro statyту E. Yu. Solovyova “Filosofiya yak krytyka ideologiy”. *Aktualni problemy filofosiji ta sotsiologiji - Current issues of philosophy and sociology, issue 25, 12-23*. Odesa. [in Ukrainian].
5. Eko, Umberto. (2022) 14 oznak fashyzmu. N. p. URL : <http://povin.com.ua/20388-26-07.html>. [in Ukrainian].
6. Yevseyeva, Tetiana (2008) Mentalni osoblyvosti modernizatsiji politychnoi systemy Rosijskoi imperiji ta SRSR u kintsi XIX – pershij tretyni XX st.: ukrajinskij kontekst (do postanovky problemy). *Istoriia religij v Ukraini. Naukovyi shorichnyk. 2008 rik. - History of religions in Ukraine. Scientific yearbook, Knyha II. Lviv : Logos, 134-140*. [in Ukrainian].
7. Zabudzhko, Oksana. (2016) “I znov ia vlezaiu v tank...”. Vybrani teksty 2012-2016. Statti, ese, intervju, spohady. Kyiv : Vydavnychij Dim “KOMORA”. [in Ukrainian].
8. Zabudzhko, Oksana. (2017) Shevchenkiv mif Ukrainy. Sproba filosofskoho analizu. Vydannya p'yate, perehlyanute i dopovnene. Kyiv : Vydavnychi Dim “KOMORA”. [in Ukrainian].
9. Zakon pro kolaboratsionizm (2022) N. p. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3430808-zakon-pro-kriminalnu-vidpo-vidalnist-za-kolaboracionizm-nabuv-cinnosti.html>. [in Ukrainian].
10. Zakon Ukrainy “Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsyystskoho) totalitarnyh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy jihnoji symvoliky” vid 06.04.2015 r. (chynnyi zi zminamy u redaktsiji vid 01.01.2020 r.). (2015-2020) N. p. UPL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>. [in Ukrainian].
11. Klemperer, Viktor. (1998) LTI. Jazyk Tretjeho reiha. Zapisnaia knidzjka filologa [per. s nem. A. B. Grigorjeva]. Moskva : Progress-Traditsia. [in Russian].
12. Knopp, G. (2006). Adolf Hitler. Psychologichnyi portret / per. s nem. G. A. Kolobova. Moskva : AST; Astrel. [in Russian].
13. Komarnytskyi, V. M., Pysmenskyi, Ye. O. (2015). Pidstava kryminalnoi vidpovidalnosti za propahandu komunistychnoho ta national-sotsialistychnoho (natsyystskoho) totalitarnyh rezhymiv (zahalna karakterystyka) (2015). *Visn. Luhansk. derdz un-tu vnutr. sprav im. E. O. Didorenka - issue 3, 122-131* [in Ukrainian].
14. Kjustin A. [Markiz de Kjustin]. (1990) Nikolaevskaja Rossija. Moskva : “Terra”. [in Russian].
15. Lets, S. E. (1978) Nepritchesannyye mysly. Moskva: Progress. [in Russian].
16. Litvinov, A. N. (2017) O “sovetskom cheloveke” i novoi obschnosti liudei “sovetskij narod” kak aktualnoi probleme (totalitarizm vs svoboda). *Vyklyky sutschasnosti: sotsialno-istorychni, kulturolohichni ta metafizychni aspekty: mater. midchnar. nauk. konf. (Severodonetsk, SNU im. V. Dalia, 26-27 kvitnia 2017 r.). Severodonetsk-Toronto - Challenges of modernity: socio-historical, cultural and metaphysical aspects: mater. international Science. conf. (Severodonetsk, V. Dahl National University, April 26-27, 2017, 75-77*. [in Russian].

17. Lytvynov, O. M. (2014). Law as a Phenomenon of Culture: Experience of Philosophic Comprehension. Luhansk: Yantar. [in Ukrainian].

18. Lytvynov O. M. (2011). Pro kulturno-istorychni osnovy ratsionalnoho osmyslennia uporiadkuvannia sotsialnoho dzytтя (sproba filosifsko-pravovyh mirkuvan z ilustratsiyamy vidomyh podij antychnyh tchashiv). *Visn. Luhansk. derdz un-tu vnutr. sprav im. E. O. Didorenka : Spets. vyp. № 7 : Kultura – pravo – derzava: sutchasni probl. derdzavotvorennia - Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs. affairs them. E.O. Didorenko: Special. issue # 7: Culture - law - state: modern problems. state formation, part. 1, 28–43.* Luhansk : RVV LDUVS im. E. O. Didorenka. [in Ukrainian].

19. Lytvynov, O. M. (2013). Schodo podolannia prymityvizmu sotsiumu ratsionalnistu myslennia: metodologichni zauvadzennia proty pozytyvistiv ta vulgarnykh materialistiv. *Visn. Luhansk. derdz un-tu vnutr. sprav im. E. O. Didorenka - Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs. affairs them. E. O. Didorenko, Issue 3, 24–32.* [in Ukrainian].

20. Maksymov, S. I. (2017) Solovyov Erih Yuriyovych. *Velyka Ukrayinska yurydychna entsyklopediya. Filosofiya prava - Great Ukrainian legal encyclopedia. Philosophy of law, Vol. 2, 788-792.* Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].

21. Mischenko, Myhailo. (2018) Zvychainyi fashyzm. URL : <https://razumkov.org.ua/statti/zvychainyi-fashyzm>. [in Ukrainian].

22. Montesk`je, Sh. (1955) O duhe zakonov. *Montesk`je Sh. Izbrannyje proizvedenija.* Moskva: Gos. izd-vo polit. lit., 159-734. [in Russian].

23. Mordovtsev, A. Yu. (2002). Natsionalnyi pravovoi mentalitet. Vvedeniye v problemu. Rostov-na-Donu: Izd-vo SKNTS VCH. [in Russian].

24. Patriarh, Kirill. (2011) *Tolerantnost – proidennyi put v razvitiji mezhdre- ligioznyh otноsheniji.* N. p. URL : <http://www.pravmir.ru/patriarx-kirill-tole-rnantnost-proidennyi-put-v-razvitii-mezhdreliigioznyx-otnoshenij/>. [in Russian].

25. Permiakov, Yurij. (2016). Pohvala sobstvenoi gluposti (k voprosu o tolerantnosti kak politico-pravovoi strategii vlasti). *Tolerantnistj u tranzytyvnyh suspilstvah: filosofsjkyyi, pravovyyi, politychnyyi, sotsiologichnyy vymiry: zbirka naukovykh statei ta ese - Tolerance in transitive societies: philosophical, legal, political, sociological dimensions: a collection of scientific articles and essays, 81-92.* Upor. O. Petryshyn, D. Vovk, O. Uvarova (Eds.). Kharkiv : Yurajit. [in Russian].

26. Pysmenskyi, Ye. O. (2015). Pro poshuk shliahiv kryminalno-pravovoi protydiji propahandi totalitarnykh ideologii. *Suspilstvo, pravoporiadok, zlochinnist: teoretychni ta prykladni problemy suchasnoji nauky: mater. Vseukr. nauk.-prakt. seminaru (m. Mykolajiv, 22 trav, 2015 r.) - Society, law and order, crime: theoretical and applied problems of modern science: mater. All-Ukrainian scientific-practical seminar (Mykolaiv, May 22, 2015), 92-97.* Mykolajiv: Luhansk. derdz un-t vnutr. sprav im. E. O. Didorenka. [in Ukrainian].

27. Podrabinek, Aleksandr. (2015) *Vivat, Ukraina! In.: Iedzjevnyy Dzurnal. 21 aprelia - Daily journal. April 21, 2015.* N. p. URL : <http://www.ej.ru/?a=note&id=27560>. [in Russian].

28. Romaine, S. (2016) Pravosuddia perehidnoho periodu v Nimetschini pislia 1945 ta 1990 rokiv. *Spetsialna dopovid № 2 / Per. z nim. Niurnberg: Mizchnarodna akademija niurberzkykh pryntsyip.* [in Ukrainian].

29. Ruschenko, Igor. (2020) Vijnna tsivilizatsij. Anatomija rosijsko-ukrajinskoho konfliktu. N. p. Kyiv : Vydavnychij dim “Kyievo-Mohyljanska akademija”. [in Ukrainian].

30. Riabenko, S. (2017) Denatsyfikatsiya Nimetchyny: uroky dlia Ukrainy. N. p. URL: [ZBRUC. zbruc.eu/node/67750](https://zbruc.eu/node/67750). [in Ukrainian].

31. Svod osnovnykh gosudarstvennykh zakonov rossiyskoi imperiyi. Na podlinnykh Sobstvennoy Yego Imperatorskogo Velichestva rukoyu napisano: «*Byt po semu*». V g. Tsarskom Sele. 23 aprelia. (1906) N. p. URL : <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=%>

D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B4+%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2+%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9+%D0%B8%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%B8+%D1%82%D0%BE%D0%BC+1. [in Russian].

32. Storchak, V. M. (2006) Tolerantnost v cotsiokulturnom i politicheskom prostranstve sovremennoi Rossiji. N. p. URL : http://www.manwb.ru/articles/world_today/tolerance/Tolerance_VMStorchak. [in Russian].

33. Hoffer, E. (2017) Chelovek ubezhdennyi: Lichnost, vlast i massovyie dvizheniya / per. s angl. Moskva : Alpina Publisher. [in Russian].

34. Eko, Umberto. (2006) *Otsutstviuischaia struktura. Vvedeniye v semiologiju*. N. p. UPL : https://librebook.me/la_struttura_assente. [in Russian]

35. Zilberman, D. (1977) *Orthodox Ethics and the Matter of Communism. Studies in Soviet Thought. Vol. 17, 319-419*. [in English].

Стаття надійшла до редакції 29.04.2022

Lytovynov O., Doctor of Law, Candidate of Philosophy, Associated Professor of Law, Chief of Department of Social and Humanity Siens of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

DENACYFICATION OF RUSSIA AS A PROBLEM OF UKRAINE: SOME QUESTIONS FOR DISCUSSION (PHILOSOPHICAL AND LEGAL ASPECT)

The issue of cultural and historical bases of aggressiveness of the ethnic group with the generalized name "russian" and its political organization as a moscow empire of the Eastern despotic type is studied, which was especially cruel in relation to Ukraine. An attempt is made to explain this situation as natural for the situation of the domination of a new anthropological type person - "soviet man", which was formed in the twentieth century in the former Soviet Union. It is shown that the separation of anthropological and culturological methodological approaches in the study of legal problems is an effective way to clarify many legal issues due to the greater adequacy of the formulation and statement (of relevant problems). In particular, the ideological and semantic unity of the concepts "communist", "socialist", "fascist", "nazi" is proved which is confirmed both historically through known facts, and logically (as well as in the political and legal sense) through the contexts of "totalitarian" and "chauvinistic" (and "racist") and socio-psychological through the concept of "everyday level of consciousness." The general cultural context of such a question provides the concept of a "cultural code" legal international law and legislation of Ukraine. The question arises as to the necessity to understand the situation that the need to denazify russia's population is, albeit in part, a problem for Ukraine due to the significant ideological influence of russian-soviet narratives.

Some practical steps are proposed to solve this problem including general education and training of lawyers and law enforcement officers in higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as it has become of an existential significance.

Keywords: soviet man, denazification, Ukraine, russia, totalitarian, communist, socialist, fascist, nazi, cultural code, anthropological approach, culturological approach.